

VOLF GYÖRGY EMLÉKEZETE.*

Igen tisztelt Pædagogiai Társaság!

Midőn Önök elé állok, hogy a mult évi szeptember 13-án hirtelen elhunyt társunk, Volf György képét emlékülben felidézem, önkénytelenül ajkamra tolulnak a fiatal római szónok szavai: Credo ego vos mirari, quid sit quod cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his, qui sedeant comparandus. Joggal kérdezik: mi az oka annak, hogy mikor annyi kiváló szónok és előkelő pædagogus ül itt közöttünk, ép én állok ide megemlékezni társaságunk egyik legrégebb és legtekintélyesebb tagjáról, én, ki sem korra, sem tekintélyre, sem a szó erejére nézve nem versenyezhetek azokkal, kik körülöttem ülnek.

E kérdésre, melyet első sorban magam vetettem fel magamban, midőn igen tisztelt elnökünk e feladattal megbízott, csak egy feleletet tudok. Csak egy körülményben kereshetek jogcímet arra, hogy e társaságban, melyben mindenki egyformán tisztelte Volf Györgyöt, a tudóst, és szerette Volf Györgyöt, az embert, én mondjak róla emlékbeszédet. Én nemcsak lelkes tisztelője voltam Volf György mély tudományának, nemcsak szerető híve tiszta emberiségének, mint önök mindnyájan, én Volf Györgynek tanítványa is voltam, nemcsak a szó azon értelmében, melyben minden művelt magyar ember volt a tanítványa, hanem a szó szoros értelmében is, mint a kit épen ő vezetett be a tanítás mesterségébe, mint a kinek oldalán, vezetése mellett olthattam először fogékony gyermeklelkembe nagy költők gondolatait.

* Emlékbeszéd, melyet szerzője a Magyar Pædagogiai Társaság ez évi nagy-gyűlésén mondott.

S így a tudós iránt való mély tisztelethez, az ember iránt érzett hű szeretethez fűződik lelkemben a tanítványnak mestere iránti hálás ragaszkodásának érzelme.

Talán sikerül ez érzésektől vezetett tollamnak oly képet rajzolni váratlanul elvesztett társunkról, és mindenekelőtt sokágú tevékenységének pædagogiai jelentőségéről, mely ha nem méltó is az ő nagy érdemeihez, mégis megérteti még a távolabbálló előtt is a nagy fájdalmat, melyet elvesztése mindnyájunknak okozott.

*

Volf Györgynek nemcsak tudományos, irodalmi és gyakorlati tevékenysége gazdag oly eredményekben, melyek mély nyomokat hagynak közműveltségünk folyásában és sok oldalról lekötik a nemzeti életünket szemlélő pædagogus figyelmét: maga Volf Györgynek élete, maga Volf György egyénisége egy nagy alapvető pædagogiai tanulságot bizonyító tény. Volf György szellemi egyénisége, a mint előttünk megjelenik, hatalmas documentuma azon igazságnak, mely minden pædagogiai tudománynak alapja és kiindulópontja, hogy a nevelés egy hatalmas erő, hatalmasabb, győzedelmesebb minden egyéb erőnél, mely az ember egyéniségét formálja, hatalmasabb mindenekelőtt ama titokzatos természeti erőnél, melyet korunk gondolkodása annyira szeret eltérbe tolni: erősebb a faj, az öröklés titokzatos tényezőinél. Hogy nevelés nemcsak — mint Goethét tolmácsoló Aranyunk mondja — pótolhat fajt, hanem nevelés leküzdhet, nevelés legyőzhet, nevelés egy magasabb potentia szolgálatába helyezheti a fajt: arra tudományosságunk, műveltségünk újabb történetében nem tudok fényesebb példát, mint Volf Györgyöt.

Az 1843-ban Török-Bálinton német nemzetiségű földművesek gyermeke gyanánt született Volf György, kinek faja német, neve német, anyanyelve német, első környezete német — későbbi élete nevelő tényezői folytán nemcsak lelke egész hevületével magyarul érző, nemcsak Brassaink tanúsága szerint páratlan tisztasággal magyarul író emberré lett: hanem lett a magyar nyelv tisztaságának egyik legerősebb fegyverű védője, a magyar műveltség legelrejtettebb, az idők mohától majdnem egészen elfedett nyomainak legbuzgóbb kutatója, a magyarság e földön uralkodásra jogosultsága historiai bizonyítékainak legbuzgóbb, legmeggyőző-döttebb gyűjtője.

Idegen volt a faja, és a nevelésadta impulsusok annak a bebizonyítását tették élete egyik feladatává, hogy a legrégebb, legősibb, e föld birására egyedül jogosult faj a magyar. Idegen volt anyanyelve, és élete munkájának legjavát a magyar nyelv tudományának szentelte. Idegenek voltak műveltségének kezdetei, és a magyar műveltség kezdeteinek felderítése tetőzte be munkásságát. Milyen kicsinynek mutatkozik e fényes példa világítása mellett a faj, az öröklés, az első öntudatlan benyomások hatalma azon erőkhöz képest, melyek az igazi nevelő erők a szellem tudatos alakulásában!

S mik voltak ez erők Volf György szellemének formálásában? Kettős volt ez erő. Kettős erő, mely alapjában egy. Az iskola volt az egyik, látszólag kisebb méretű erő, a nemzeti közműveltség hatalmas szárnyacsapásaival a másik erő. Történeti közösség mélységes közérzúlete az egységes erő, melyből mind a kettő fakad. A történeti közösség nagyerejű érzúlete, századunk szellemi életének a leghatalmasabb terméke. Ez érzúlet, mely egyedül és egy-maga képes volt századunkban egygyé forrasztani jobbágyot és főurat, magyarfajut és német anyanyelvűt, katolikust és protestánt, mely egyedül tudott rendekből, nemzetiségekből, felekezetekből egy közösséget teremteni: a nemzet közösségét és egységét. Ez érzúlet ragadta meg és töltötte be a török-bálinti német földművesgyermek lelkét, és avatta őt a magyar nyelv, a magyar iskola, a magyar közműveltség erőskező, mélylelkű bajnokává.

*

Magyar nyelv, magyar iskola és magyar közműveltség iránt való érdeklődés csodálatos harmoniává egyesültek Volf György lelkében. A nyelvben sohasem lát mást, mint a történetileg fejlődött műveltség egyik elemét, mely csakis így, mint a műveltség letéteményese, történeti tanúja és kísézője, nem pedig mint valamely sajátos természetproductum hívja ki a tudós érdeklődését. Az orthologia, de még inkább az orthographia terén elfoglalt álláspontja mindig a nyelv és közműveltség kapcsolatának történeti felfogásán alapszik. E felfogás edzi radicalismusát a Magyar Nyelvőrbe írt orthologus cikkeiben, melyek közül a legelső magának a Magyar Nyelvőr címének németessége ellen fordul. De e felfogás biztosítja conservativismusát a magyar helyesírás kérdésében, és erre vonatkozó egyik classikus értekezésében mondja, hogy «a helyes-

írás is nemzeti közkinccs», és rá nézve is «alá kell rendelni egyesek önkényét a történeti fejlődésben nyilvánuló közakaratnak».

A magyar közműveltség eszméje hat Volfban mindenkoron akkor is, midőn a magyar iskola érdekében dolgozik. Az iskolának, mint a nemzeti közműveltséget nemzedékről-nemzedékre átadó intézménynek jelentőségét kevesen értették meg nálunk annyira, mint Volf György. Hogy az iskolának, mint ilyen intézménynek, külön sajátos hivatása, külön kötelességei, és külön jogai is vannak minden egyéb nevelő tényezővel, mindenekelőtt a családdal szemben is: e fontos elvet kevesen hirdették és gyakorolták oly erővel és következetességgel, mint ő. Hirdette ő ez elvet mindjárt legelső pædagogiai értekezésében, a Magyar Tanügy és Tanáregyesületi Közlöny 1872-iki évfolyamaiban «Az ifjúsági véderő» intézményellen közölt cikkeiben, és ez elv tükröződik vissza minden későbbi pædagogiai dolgozatában.

E dolgozatokat egytől-egyig a magyar nemzeti műveltség erős hangsúlyozása jellemzi, és erős logikájával még a német nyelv kötelező iskolai oktatásában is a germanizálás hathatós ellenszerét bírja kimutatni. E pædagogiai dolgozatok egyúttal a legvilágosabban mutatják, mennyire tudta Volf a nyelv alaki oldalával való mélyreható foglalkozása mellett is megóvni túlnyomó érdeklődését a nyelvi termékek tartalmi becse iránt. Mintha Volf Györgyöt, a Szarvas Gábor «Magyar Nyelvörének» elejétől fogva fegyvertársát, kiegészítette volna Volf György, a Heinrich Gusztáv és Kármán Mór «Magyar Tanügyének» szintén kezdettől fogva hűséges segítője, majd a Tanáregyesületi Közlöny szerkesztője, kiegészítette volna benne a nemzeti lélek organumának ápolóját a nemzeti lélek tartalmának gondozója.

S nem is késhetett sokáig az egy forrásból eredt kettős munkásság egyesülése egy széles, és mindamelllett mély mederben. A grammatikus és a pædagógus kellett, hogy egyesüljön a magyar kulturhistorikusban. S mindeddig senki sem tudta nálunk nyelvtudományát oly sikerrel a nemzeti műveltség történetének szolgálatába szegődtetni, mint Volf György. Nyelvemlékeink, azaz irodalmi, azaz műveltségi emlékeink tárának legtöbb kötete megannyi dicső emléke Volf György érdemeinek régi műveltségünk története körül. S mintha ebben az érdemében is erős pædagogiai ösztön nyilvánulna, a szó azon értelmében, mely szerint a pædagógus az ősök műveltsége örökbecsű elemeinek átadója az utókorra. Őseink mű-

veltsége a maga gyermekkorában, mondhatni abc-és korában, vonzotta kutató elméjét a legerősebben. Kitől tanult a magyar nép írni-olvasni, és kitől tanulta először az Isten igéjét: e kérdésekre Volf György adta meg a legmegbízhatóbb feleletet. Őt, a nemzet jelenkori buzgó pædagogusát, ki az iskola kathedrájáról is tanította Magyarország legújabb nemzedékét, mint tudóst a nemzet legregibb, legelső pædagogusai érdekelték. S hogy a magyar nemzet a szép országra, mely felé évezredek óta irányul az emberiség mignoni vágya, tanítói iránt érzett hálával is tekinthet: arra Volf György tanította, mint a hogy tőle tanulta hálával emlegetni annak a jámbor apácának nevét, kinek kezeirása fentartotta számunkra középkori irodalmunk annyi becses emlékét, közöttük a gazdag tartalmú Margitlegendát.

De soha sem nyert a hála, a nemzet első tanítóit kutató epigon hálája szebb jutalmat, mint a minő Volf Györgyöt érte. Addig kutatta műveltségünk régi gyarapítóit, mindjobban visszamenve a legelső, legregjtettebb kútfőig, míg tisztán látta, mennyi és milyen volt az idegen gyarapodás, és mennyi volt az ősi, eredeti birtok, melyet a nemzet magával hozott e földre. S mily nagy lehetett a tudós öröme, midőn kutatásai bebizonyították előtte, hogy e nemzetnek saját idehozott szellemi birtoka is igen jelentékeny volt, és hogy ép e birtokának jelentékenysége képesítette őt arra, hogy nyugoti tanítóitól annyit tanuljon, hogy ő, a kelet népe, a nyugot sarkkövévé és védőfalává válhasson. Hogy pædagogiai műnyelven beszéljek, Volf György tudományának utolsó terméke bebizonyította, hogy e nemzet azért tudott annyit tanulni, annyit appercipialni, mert már sok appercipialó képzetet hozott magával onnéthazulról ide — nemzeti életének ezeréves iskolájába. Az incipiens nyelvkészletéből kipuhatolni képzettartalmát — lehet-e pædagogusra csábítóbb feladat, és lehet-e nagyobb szabásu, mikor ez incipiens egy egész nemzet, maga a nemzet, melynek gyermekei vagyunk? Az a kis értekezés, mely e feladatot végezte, azzal a másikkal együtt, mely kimutatta, hogy a jelentékeny műveltséggel idejutott faj egyetlen jogos gazdája e földnek, a többi mind vendége: a legnemesebb koronái Volf György tudományos munkásságának, és oly ajándékok, melyeknél becsesebbet csak igen kevesen juttattak e nemzetnek uj ezredévének beköszöntőjéül.

De Volf Györgynek nemcsak mint írónak és tudósnak nagyok az érdemei közműveltségünk és iskolaügyünk körül. Az éleselméjű tudós, az erőstollú író, a körültekintő szerkesztő egyszersmind jeles tanár, lelkes tanárképző, és hivatott igazgató is volt. Mint tanár végigment a középfokú iskolák összes nemein. Polgáriskolán kezdte, reáliskolán folytatta, gymnasiumon fejezte be — mindenütt magyar nyelv és irodalom iránt keltve mélyreható szeretetet és érdeklődést tanítványai lelkében. A gyakorlati tanárképzés terén gyakorolt hatásáról tanúskodik középiskolai irodalomtanáraink jeles csoportjának tetemes része. S szóljak Volf Györgyről, az igazgatóról? Azt az iskolát igazgatta hét esztendőn át, melynek húszonöt éves hatását nemzeti közművelődésünk ügyére ünnepelte a múlt évben nemcsak volt tanítványainak és tanárainak lelkes serege, de ünnepelték mindazok, kik közműveltségünk ügye iránt igazán érdeklődnek. Nem illik hozzám, kit a szeretet és hála annyi kapcsa köt ez intézethez, a m. k. tanárképzőintézet gyakorló gymnasiumához, hogy jelentőségéről bővebben szóljak. De annyit szabad és kell mondanom ez alkalommal is, hogy ez intézetnek, mely a maga nemében az első és egyetlen széles e világon, éltetője, fentartója mind e mai napig nem a külső körülmények kegye, hanem egyes-egyedül belső szelleme, lelke volt. S az ezen intézetben ható és alkotó léleknek, az igazság és a műveltség lelkének, nem lehetett nemesebb kifejezője és vezető szerve, mint Volf György. Hiszen műveltség és igazság voltak az ő legjellemzőbb sajátságai, műveltebb és igazságosabb ember ő nála kevés volt köztünk. A műveltségen és igazságon kívül még egy elemet vitt bele igazgatói tevékenységébe, mely ezt még inkább nemesbítette és szépítette: a jóságot, gyengéd, finom, mély lelkének egész gazdag jóságát.

*

Jóság és gyengédség! A tudós, az író, a tanár, az igazgató képét akartam vázolni és oly vonásra jutottam, melynek semmi köze a tudományhoz, semmi köze magához a pædagogióhoz, mely általában emberi vonás. De e vonást nem mellőzhettem, midőn Volf Györgyről emlékeztem. Lényének, lényegének legbensőbb alkotó része, magva volt ez erkölcsi sajátság.

S mintha itt vissza kellene térnem beszédem kiindulópontjához, visszatérnem hozzá és talán vissza is vonnom valamit abból,

a mit ott a pædagogus önérzetével kimondani bátor voltam. Mintha a külső nevelő erők, melyek az ember egyéniségét formálják, mégsem volnának az egyedüli hatalmas tényezők alakulásában. Mintha Volf György lelkének is lett volna egy birtoka, egy alapkincese, melyet nem a köz nevelő tényezőinek köszönt, mely az ő sajátos ősi birtoka, saját veleszületett magán tulajdona lett volna, melyet magával hozott e világra önmagának és mások boldogítására. Lelke gyengédségét, humanitását — ezt nem a külső nevelő erők szereztek meg neki, ezt magával hozta abból a kis török-bálinti földművesházból, melyben első gyermekeveit élte. A ki e gyengédség tanúja volt, a mint tanítványai, barátai, és mindenekelőtt lelkétől lelkezett családja iránt nyilvánult: az megértette egész kifogyhatatlan tartalmát annak, mit jelent ez: jó ember, megértette, hogy teljesíthető és hogyan teljesítendő a költő követelése: *Edel sei der Mensch, hilfreich und gut.*

De nemcsak e gyengédséget hozta ő magával bölcsője helyéről, onnét hozta lelkének egy másik fenkölt zománczát, mélységes vallásosságát. E vallásosság inspirálta még a pædagogust is, és egyik legbecsesebb pædagogiai értekezése szól a vallásoktatásról; az oktatás köréből ez az egyetlen értekezése, mely nem nyelvi vagy irodalmi oktatásra vonatkozik.

S e vallásosságra mennyi szüksége volt gyengéd szívének. Vallásosságának, hitének köszönhette csak az erőt a csapások elviselésére, melyeket a Gondviselés reá mért, legsebezhetőbb pontján, szerető apai szíven sujtva őt. Csak hite adhatta meg neki ez erőt, hite és azon nemes lények szeretete, kik mellette állottak, mindenekelőtt azé, ki életének és munkájának, még igazi tudós munkájának is volt fáradhatatlan társa: nemes hitveséé, és azé, ki szemefénye, büszkesége, természetes gyengédségének és a szép iránti érzékének örököse: finom szellemű leányáé.

A veleszületett gyengédségen, a korán magába szitt vallásosságon kívül talán még egyebet is hozott lelke gyermekora első színhelyéről. Onnét hozhatta vasszorgalmát, és onnét hozhatta azt az egyenességet és szókimondást is, azt a hajthatatlanságot és kökeménységet, melyet e lágyszívű, érzékeny kedélyű ember mutatott mindannyiszor, midőn erkölcsi vagy tudományos meggyőződéséről volt szó. Mekkora erő lakozott e férfiú lelkében, szavában és tollában, midőn a maga igazáról volt szó, azt senki sem sejtette, a ki őt csak mint jóságos nevelőt, barátot vagy családtyát ismerte. Ez erő,

e hajthatatlanság bámulatra méltó módon birta fokozni elméjének természetadta élességét, finomítani logikájának, dialektikájának fegyvereit. Szeme, szava, és még inkább tolla szikrázott ilyenkor, a gyengéd, jóságos ember ekkor harcossá, kemény harcossá változott át.

De e harcokat is bearanyozta lelkének egy nemes vonása, mely csak ritkán hagyta cserbe, és a melyet talán szintén onnéthazulról hozott, a falu, a mező derűjéből: — aranyos humora. Legélesebb tollharczainak közepette, mikor szikrákat hányva csatoltak szelleme fegyverei, kipattant, bizonyára mosolyt csalva leg-haragosabb ellenfelének ajkára is.

*

Tudománya, műveltsége, buzgósága, jósága, igazsága és humora — im mindezt elvesztettük néhány hónappal ezelőtt azon a szomorú reggelen, midőn a halál hozzáért szívéhez, jóságos, mély-érzésű szívéhez, és elvitte őt közülünk.

De vajjon elvesztettük-e igazán, elvesztettük-e egészen? Nem, nem vesztettük el. Lelke nemes vonásainak emléke él a mi hálás lelkünkben, vasszorgalmának és buzgóságának ragyogó példája még sokáig lesz vezetőnk, tudományos munkásságának eredményei pedig örök időkre nemzeti műveltségünk közkincese. Valahányszor visszagondol majd e nemzet eleinek műveltségére, valahányszor visszatekint e nemzet léte első századai nyelvének és irodalmának emlékeire, Volf Györgyre is kell gondolnia. S valahányszor mi tanítók és iskolamesterek tovább adjuk az utánunk jövő nemzedékeknek a régi műveltségünkről, az első magyar szókorról, az első magyar imádságokról, legendákról, költeményekről, elmélkedésekről való tudást: mindannyiszor meg kell emlékeznünk codexeink kiadójáról, ősműveltségünk felkutatójáról, Volf Györgyről is.

S így a míg élni fog e nemzetben az igazi pædagogiai érdeklődés, azaz a nemzeti műveltség multja, története iránt való érdeklődés, addig élni fog e nemzetben, és élni fog mindenekelőtt e társaságban Volf György emléke is.

WALDAPFEL JÁNOS.